

## Irak'taki Gelişmeler ve Türkiye (III)

### Türkiye-Irak İlişkileri

Türkiye'nin bağımsızlıktan sonra Irak'la ilişkileri, Musul sorununun 1926 yılında Milletler Cemiyeti'nde Türkiye Cumhuriyeti aleyhine çözülmesi nedeniyle, çok sıcak başlamamıştır. Bununla birlikte krallık döneminde Irak'ın bölgede Türkiye'ye en yakın Arap ülkesi olduğu söylenebilir. 1937 Yılında dört bölge ülkesi (Türkiye, İran, Afganistan ve Irak) arasında imzalanan Saadabat Paktı Türkiye-Irak ikili ilişkilerine olumlu etki yapmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Batı ülkeleriyle giderek artan ilişkileri ve NATO üyeliği Türkiye'yi Orta Doğu'da da Batı yanlısı politikalar izlemeye sevk etmiş, Türkiye Soğuk Savaşın ilk yıllarında Orta Doğu'da Sovyetler Birliği tehdidini engellemeyi amaçlayan askeri ittifak arayışlarında ön planda rol oynamıştır. Bu dönemde Irak'ta İngiltere'nin etkisinde krallık rejiminin bulunması Türkiye'nin Irak'la ilişkilerinin hızlı bir şekilde yakınlaşmasını ve 1955 yılında Bağdat Paktı'nın kurulmasını sağlamıştır.

Ancak Irak'ta Filistin sorunu temelinde hızla artan Batı karşıtlığı Türkiye-Irak ilişkilerini de olumsuz şekilde etkilemiş, Bağdat Paktı uzun ömürlü olmamış, krallık rejimini ortadan kaldıran 1958 askeri darbesinden sonra Irak Bağdat Paktı'ndan çekilmiştir.1958'den sonra Mısır ve Suriye gibi Irak da Sovyetler Birliği'ni İsrail'i destekleyen Batı ülkelerine karşı bir denge unsuru olarak görmeye başlamış, Arap ülkeleri için tehdidin kuzeyden Sovyetler Birliği'nden değil, İsrail ve İsrail'i yaşatan Batı ülkelerinden geldiği inancı Bağdat'ta da hakim olmuştur. Türkiye'nin bu dönemlerde Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da artan etkinliğinden ve Mısır ile Suriye gibi Irak'ta büyüyen nüfuzundan rahatsız olduğu izlenmektedir.

Kıbrıs sorununun 1964 'de iki toplum arasında bir iç savaşa dönüşmesinden sonra Türkiye'nin genel olarak Arap ülkeleriyle ilişkilerini düzeltme çabaları Türkiye-Irak ilişkilerine de olumlu yansımalar yapmıştır. Ancak 1970'lı yıllardan başlayarak Türkiye-Irak ilişkilerinde yeni sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin Keban barajını inşa etmeye başlaması, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurmayı planladığı barajlar Suriye ile olduğu kadar Irak'la da ilişkilerde sorun haline gelmeye başlamış, Suriye ve Irak Türkiye'yi Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının paylaşımı konusunda bağlayıcı bir anlaşma yapmaya zorlamaya çalışmışlardır. Bu dönemlerde aralarında bir çok mesele bulunan Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının paylaşımı konusunda Türkiye karşısında ortak bir cephe oluşturma ve "su konusunu" Arap Ligi çerçevesinde Türkiye ile Arap Dünyası arasında bir sorun haline döndürme gayretleri Türkiye'de tepki yaratmıştır.

1980'lı Yılların başlarından itibaren Türkiye ile Irak arasında PKK terörizmiyle ilgili sorunlar da kendini göstermeye başlamış, Bağdat'taki Baas rejimi PKK konusunu Türkiye ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanma eğilimine girmiştir. Ancak kendisi de ciddi bir Kürt sorunuyla karşı karşıya olan Irak'ın PKK ile ilişkileri ve Irak'ın PKK'ya sağladığı destek, Suriye'den farklı olarak, devamlılık göstermemiş, esasen 1980-1990 İran-Irak savaşı sırasında Irak'ın Türkiye sınırındaki kontrolü giderek zayıflamış, Saddam rejimi 1991 Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra nüfusu tamamen Kürt olan üç kuzey eyaletindeki (Dohuk, Erbil ve Süleymaniye) kontrolünü tamamen kaybetmiştir.

1991 Yılından itibaren fiilen otonom hale gelen kuzey Irak'taki Kürtlerin Dünya ile irtibatlarının büyük ölçüde Türkiye üzerinden sağlanması, Irak'ın kuzeyinde 36. paralelin yukarısında kurulan "uçuşa yasak bölgesi" Türkiye'deki üslerden Türk uçaklarının da katılımıyla, ABD, İngiliz ve Fransız uçakları tarafından kontrolü Türkiye için Irak'la ilişkileri yanında Iraklı Kürtlerle ilişkileri açısından da ayrı politikalar üretme zorunluluğunu ortaya çıkartmıştır. Kuzey Irak'taki iki Kürt partisinin o dönemlerde Kürt bölgesinde kontrol için çatışması, Dohuk vilayetinde hakim olan KDP ile Süleymaniye vilayetinde hakim olan KYP arasında başta Erbil'in kontrolü olmak üzere süren mücadele ve rekabet Türkiye'ye iki Kürt Partisi arasında arabuluculuk rolü oynama imkanını doğurmuş, Türkiye'nin başkanlığında ABD ve İngiltere'nin katılımıyla KDP ve KYP arasında "Ankara Süreci" bu dönemde başlatılmıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta KDP ile KYP arasında "Ateşkes İzleme Gücü" oluşturma gayretleri de yine bu dönemdedir.

1970'li yıllarda Irak'la yaşanan diğer bir sorun Bağdat'taki Arap milliyetçisi Baas rejiminin Irak'lı Türkmenler üzerine kurduğu baskı olmuştur. Türkiye'nin bir yandan Bağdat'taki rejimle ilişkilerini bozmamak, diğer yandan Türkmenler üzerindeki baskı ve asimilasyon gayretlerinin daha da artmasına sebep olmamak gerekçeleriyle, aynen Suriye'de olduğu gibi, Irak'lı Türkmenlere de sahip çıkmaya çalıştığını söylemek zordur.

1970'li yıllardan itibaren Türk ekonomisinin gelişmeye başlaması ve Türkiye'nin enerji ihtiyacının artması Irak'ı Türkiye için önemli bir ekonomik ortak haline getirmiştir. Kerkük-Yumurtalık boru hattının inşası Irak'a Akdeniz üzerinden tekrar petrol ihracatı imkanı tanımış, Türkiye ise boru hattından gelir elde etme ve petrol alma imkanını elde etmiştir. 1980-1988 İran-İrak Savaşı Türkiye'ye iki ülke ile ilişkilerini geliştirme zemini yaratmış, savaş sırasında Türkiye zaman zaman iki ülke arasında arabuluculuk rolünü de yürütmüş, yine savaş döneminde Türkiye Büyükelçilikleri karşılıklı olarak iki ülkenin Bağdat ve Tahran'daki diplomatik menfaatlerini koruma görevini üstlenmiştir.

Türkiye, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaline sert tepki veren ülkeler arasında yer almış, Türkiye Kuveyt'in kurtarılması için ABD tarafından kurulan koalisyon içinde yer almış, o dönemde cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, Kuveytle ilgili gelişmeleri Sovyetler Birliği'nin çöktüğü, Varşova Paketi'nin yıkıldığı ve NATO'nun geleceğinin konuşulduğu bir dönemde Türkiye'nin Batı için önemini artarak devam ettiğini göstermek amacıyla kullanmıştır. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın petrol ihracatının BM tarafından kontrolü Türkiye'nin Irak'la ekonomik ilişkilerinin geliştirmesini engellememiş, Türkiye, kuzey Irak'ta Kürt bölgesinde olduğu gibi, Irak'ın özellikle Batı ülkeleriyle ilişkilerinin yürütülmesinde de aktif bir rol almış, Irak'ın elindeki kimyasal silahların ve füzelerin imhası için BM tarafından yürütülen gayretlerin başarısı için çalışmıştır.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali Türkiye için de ciddi sorunlar ortaya çıkartmış, Türkiye'nin TBMM'de yapılan oylama (1 Mart tezkeresi) sonucu Irak'ın işgalinde kuzey cephesini açmaması Türkiye ile ABD ilişkilerinde sorunlar yaratmıştır. ABD kuvvetleriyle birlikte Türk askerlerinin de kuzey cephesinden Irak'a girmesini öngören tezkerenin TBMM'nde kabul edilmemesi nedeniyle Türkiye bir süre Irak ve özellikle Kuzey Irak'taki gelişmeleri etkileyememe durumuyla karşılaşmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Irak'taki iki önceliği yine Irak toprak bütünlüğünün bozulmaması ve PKK ile Kuzey Irak'taki mücadele için Irak'ta gelişmelerden olumsuz şekilde etkilenmemesidir.

Türkiye 2003 yılında daha çok ABD'nin Irak'ı işgalini önlemek amacıyla başlattığı "Irak'a Komşu Ülkeler Formu" nu daha sonra Irak'ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunması

amacıyla devam ettirmiş, ancak Irak'ta yükselen Suudi Arabistan İnan çatışması ve Irak başbakanı Maliki'nin mezhep esasına dayanan politikaları bu toplantıların devamını imkansız hale getirmiştir. ABD'nin Irak'ı işgalinin yanlışlığının ortaya çıkması, ABD'nin Irak'ta Batı yanlısı örnek demokratik ve çoğulcu bir devlet kurma " hayalinin " ülkedeki etnik ve mezhepsel çatışmaların büyümesi sonucu Irak "gerçekleriyle" yüzleşmesi sonucu ABD'nin Irak'ta Türkiye'ye olan ihtiyacını yine artmıştır. Bu dönemde ABD özellikle Sünni kesimin tekrar Irak siyasi hayatına dahil edilebilmesi ve Sünni kesimin anayasa referandumunu ve seçimleri boykot etmemesinin sağlanması için Türkiye'nin katkısını aramaya başlamıştır. Ancak, Irak Şii toplumu üzerinde açığa çıkan İnan etkisi, El Kaide'nin Irak Sünni kesiminde bulduğu destek 2004 yılından sonra Irak'ta gelişmelerin hızlı bir şekilde iç savaşa doğru sürüklenmesine sebep olmuş, ABD'nin 2011 yılında Irak'tan çekilmesinden sonra Irak fiili olarak bölünmüş ve iç mücadele derinleşmiştir.

2005 Anayasasının Irak'ta Arap ve Kürt bölgeleri arasında federal bir sistem öngörmesinin Türkiye'de yarattığı ilk tedirginliğe rağmen, daha sonra Kürt Bölgesel Yönetimi ile tesis edilen yakın bağlar ve ekonomik işbirliği Irak'la ilişkilerimizde Kürt bölgesinin ön plana çıkmasını ve ağırlık kazanmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Şii ağırlıklı Bağdat merkezi hükümetiyle ilişkileri ise özellikle Başbakan Maliki döneminde ikili ekonomik ilişkileri artırma gayretlerine rağmen durağan bir hale gelmiş, yine Maliki döneminde Irak'ta artan İnan etkisi, Körfez Arap ülkelerinin Maliki yönetimine duydukları tepki ve IŞİD'in güçlenmesiyle Irak'ın tam bir iç savaşa sürüklenmesi Türkiye-İrak ilişkilerini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

İrak'ın geleceği, IŞİD ve ülkedeki mezhep çatışmasının alacağı şekil, ülke toprak bütünlüğünün korunup korunamayacağı belirsizliğini koruduğu için, önümüzdeki dönemde Türkiye-İrak ilişkilerinin nasıl şekilleneceği konusunda da tahminlerde bulunmak zor gözükmektedir. Ancak Türkiye'nin Irak'ta politikalarını şu noktalarda yoğunlaştırması faydalı olacaktır:

-İrak toprak bütünlüğüne ve siyasi birliğine verilen önemden vazgeçilmeden Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesel Yönetimi ile başta ekonomik olmak üzere ilişkilerin her alanda geliştirilmeye devam edilmesi,

-Gerek Bağdat'taki merkezi hükümetin gerek Kürt bölgesindeki yönetimin Türkiye'ye yönelik terörizmle mücadelemizde ülkemize daha fazla yardımcı olamaya sevk edilmesi için çalışılması,

-İrak'taki farklı etnik ve mezhep kesimleriyle temaslarımızın devamı, IŞİD dışındaki Irak Sünni kuruluşları ve partileriyle olduğu kadar Irak Şii kuruluş ve partileriyle de 2003 yılından sonra başlatılan temas ve görüşmelerin sürdürülmesi,

-Merkezi Bağdat hükümetiyle ilişkilerin sağlıklı bir zemine ve ekonomik işbirliği temeline oturtulmasına çalışılması,

-İrak'ın Arap Dünyası içindeki yerinin kuvvetlendirilmesinin desteklenmesine devam edilmesi,

-Tüm Irak etnik ve mezhepsel kesimleriyle olduğu gibi Irak Türkmenleriyle de temasların devamı, iç savaştan etkilenen Türkmenlere yapılan insani yardımlar dahil Türkmenlere verilen desteğin sürdürülmesi.

Orta Doğu'da uluslararası ilişkilerin küresel ve bölgesel güçlerce farklı kurallarla oynandığı, küresel güçler gibi bölgesel güçlerin de ülkelerin iç işlerine karışmama gibi uluslararası kurallara uyma zorunluluğunu duymadıkları açıktır. Bu durum Türkiye için Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinde ciddi zorluklar yaratmakta, özellikle PKK ile mücadelenin Orta Doğu'daki uzantıları da dikkate alındığında, etkili bir Orta Doğu politikası oluşturma ile Orta Doğu ülkelerindeki sorunlara fiilen çekilmeme gibi gereksinimler arasında denge kurulmasını zorlaştırmaktadır.

Doğal olarak Türkiye'nin Irak'la ilgili politikasını Suriye dahil genel Orta Doğu politikasından ayırmak imkanı yoktur. Bu bağlamda Türkiye Orta Doğu vizyonu ile Orta Doğu ülkelerinde son beş yıl içinde sahada ortaya çıkan gerçekleri yakınlaştırma yönünde nasıl adımlar atılabileceğini düşünmek zorundadır. Örneğin bu çerçevede İsrail'le ilişkilerin normalleştirilmesi olumlu bir gelişme olacaktır. İran'la tüm bölgesel konularda daha yakın işbirliği aranması, Mısır'la tekrar diyalog kurulması da bu çerçevede düşünülmelidir.